

Pregledni rad

Zaprimljen: 22. lipnja 2025.

Prihvaćen: 15. studenoga 2025.

<https://doi.org/10.63364/o.21.1>

Antička Grčka u misli Abu Hajjana at-Tauhidija

Autor: Edin Muftić¹

Sažetak

U radu je predstavljen arapski intelektualac desetog stoljeća Abu Hajjan at-Tauhidi i vrijeme u kojem je živio, doba društvenih i političkih previranja, ali istodobno i vrhunac klasične arapsko-islamske civilizacije. Poseban je naglasak na utjecaju koji je grčka misao imala na njega. Iako nije bio filozof u klasičnom smislu kao Kindi ili Farabi, Tauhidi je bio duboko oblikovan grčkom filozofijom, posebno Platonom i Aristotelom, te je integrirao njihove ideje u svoja djela. Posebno je naglašavao etičku dimenziju grčke filozofije i asketizam filozofa poput Sokrata koje Tauhidi pokušava prikazati kao uzore koje treba slijediti.

Ključne riječi: Abu Hajjan at-Tauhidi, abasidska civilizacija, antička Grčka, znanost, filozofija, Sokrat

1 Edin Muftić, doktorand, Sveučilište u Leipzigu, edin.mufti@uni-leipzig.de

Summary

The paper presents the tenth-century Arab intellectual Abu Hayyan at-Tawhidi and the time in which he lived, a period of great social and political turmoil, but also the apogee of classical Arab-Islamic civilization. Special emphasis is placed on the influence Greek thought had on him. Although he was not a philosopher in the classical sense like Al-Kindi or Al-Farabi, At-Tawhidi was deeply influenced by Greek philosophy, especially Plato and Aristotle, and integrated their ideas into his written works. He particularly emphasized the ethical dimension of Greek philosophy and the asceticism of philosophers like Socrates, whom At-Tawhidi attempts to present as role models to be followed.

Keywords: *Abu Hayyan at-Tawhidi, Abbasid civilization, ancient Greece, science, philosophy, Socrates*

1. Uvod

Arapsko-islamska civilizacija dosegla je svoju zrelost u četvrtom stoljeću (desetom stoljeću kršćanske ere). Ovo i prethodno stoljeće bilo je razdoblje kad u društvu djeluju tri skupine intelektualaca – mu'tazilitski i aš'aritski mutakallimi (teolozi) poput Nazzama (777. – 836.), 'Allafa (752. – 840.) i Abul-Hasana al-Aš'arija (874. – 936.), filozofi poput Kindija (801. – 873.), Farabija (874. – 950.) i Ibn Sine (980. – 1037.) te mistici poput Halladža (858. – 922.). Iako su ove skupine često percipirane kao odvojene jedna od drugih, postojala je i skupina intelektualaca koja je u svojem opusu kombinirala *adab* (lijepu proznu književnost) i filozofiju pa je, ovisno o tome jesu li prije svega bili književnici ili filozofi, nazvana „književnicima-filozofima“ ili „filozofima-književnicima“, dok se za jednog među njima, Abu Hajjana at-Tauhidiya, koji je jednako bio i jedno i drugo, kaže da je „književnik filozofa i filozof književnika“ (*adib al-falāsifa*

wa-faylasūf al-udabā'). Ovaj rad analizira kakvu je ulogu misao antičke Grčke imala u njegovu bogatom proznom stvaralaštvu oblikovanom suparništvom velikih kultura Grka, Arapa i Perzijanaca te njihovim nadmetanjem unutar okvira abasidske civilizacije.

2.1. Književnik filozofa i filozof književnika

Abu 'Ali ibn Muhammad ibnul-'Abbas at-Tauhidi rođen je između 317. i 319. godine po hidžri, tj. između 929. i 931.² Gotovo ništa ne znamo o njegovu djetinjstvu, a informacije o kasnijim fazama njegova života također uglavnom skupljamo iz njegovih djela, a ne djela njegovih suvremenika. Onodobni ga izvori uglavnom ne spominju, pa da Tauhidi nije o sebi govorio u svojim djelima, ne bismo znali gotovo ništa o njegovu životu. Ovi zapisi omogućili su nam da donekle rekonstruiramo razdoblje između 348. i 375. godine (959. i 985.), možda najaktivnije razdoblje njegova života, koje je proveo putujući od grada do grada i od jednoga do drugoga bujidskog vezira.

Nakon prvih neuspjeha, Tauhidi je napustio Bagdad i otišao u Rej, namjeravajući potražiti utočište kod Abul-Fath ibnul-'Amida,³ ministra Ruknud-Daula al-Buvejhija. Nadao se da će u njemu pronaći patrona, ali njegove su se nade izjalovile. Nakon što je Ibnul-Amid bio zatvoren, oslijepljen i ubijen, Tauhidijeva se nada ponovno probudila. Potražio je utočište kod Sahiba ibn 'Abbada,⁴ koji je bio optužen za sudjelovanje u padu svojeg prethodnika, Ibnul-'Amida. Isprva, njegove su nade bile velike jer je Sahib otvorio svoja vrata književnicima i učenjacima. Međutim, Tauhidijeva

2 Do ove datacije došao je Muḥammad al-Ḥabīb Ḥammādī kombinirajući podatke iz Tauhidijevih djela. Ḥammādī, *Ar-Tawḥīdī*, 24.

3 'Ali ibn Muhammad ibnul-Husejn, poznat kao Abul-Fath ibnul-'Amid. Nadimak mu je bio „posjednik dviju vještina“: vještine mača i vještine pera. Naslijedio je oca, Abul-Fadla ibnul-'Amida. Na dvoru je okupljao književnike i učenjake.

4 Abul-Kasim Isma'il ibn Abil-Hasan, poznat kao as-Sahib ibn 'Abbad. Preuzeo je vezirstvo u Reju nakon smrti Ibnul-Amida 366. godine

sreća s njim bila je još gora, a veliki neuspjeh koji je Abu Hajjan doživio s ovom dvojicom ostavio je dubok utjecaj na njega pa je napisao knjigu o njima pod naslovom *Matālib al-wazīrayn* (*Mane dvojice vezira*) satirizirajući ih na najoštriji način.

Godine 370. (980.) Tauhidi se vratio u Bagdad slomljenog srca i duboko potresen nesrećom koja ga prati. Neko je vrijeme radio u gradskoj bolnici prije nego što ga je njegov prijatelj, Abul-Vafa' al-Muhandis (umro 388./998.),⁵ upoznao s vezinom Abu 'Abdullahom al-Hasanom ibn Sa'danom,⁶ vezinom Samsamud-Daula al-Bujejhija. Nakon što je Abul-Vafa' prvo hvalio Tauhidija pred vezinom, ovaj je dotad nesretnog Tauhidija učinio jednim od svojih stalnih suputnika, iskazao mu poštovanje i sa zanimanjem slušao njegove rasprave o raznim aspektima književnosti, politike, religije, likovne i glazbene umjetnosti. Tauhidi je proveo trideset i sedam noći u razgovoru s njim, tijekom kojih bi mu vezir postavljao pitanja o raznim temama, na koja bi Tauhidi odgovarao, dok je na kraju svake noći vezir najavio temu naredne noći omogućivši Tauhidiju da se pripremi tijekom dana. Abul-Vafa' je, kao protuuslugu za upoznavanje s vezinom, Tauhidija zamolio da mu prenese oko čega se razgovaralo. Tauhidi je pristao na zahtjev i tako je nastala knjiga *Al-Imtā' wal-Mu'ānasa* (*Uživanje i društvenost*), najpoznatije i tijekom stoljeća među čitateljima najomiljenije Tauhidijevo djelo.

Nakon 375. godine (985.), odnosno nakon smrti Ibn Sa'dana, Abu Hajjan je nestao. Nemamo preciznih informacija o događajima iz toga razdoblja, ali vjerojatno je da je to bilo vrijeme financijskih teškoća i oskudice, tijekom kojega je pisac živio kao sufija i pre-

5 Muhammad ibn Muhammad ibn Jahja al-Buzdžani, poznat kao Abul-Vafa' al-Muhandis, jedan od najistaknutijih matematičara četvrtog (desetog) stoljeća, autor više djela, među kojima je najpoznatije *Fī mā yahtāǧu ilayhi al-kuttāb wa-l-'ulamā' min 'ilm al-ḥisāb* (*O tome što pisci i znanstvenici trebaju od znanosti aritmetike*).

6 Abu 'Abdullah al-Husejn ibn Ahmad ibn Sa'dan. Preuzeo je vezirsku dužnost 373. (983.). Njegovu vladavinu karakterizirale su visoke cijene i društveni nemiri, ali je istodobno imao i vijeće učenjaka i književnika kojima se hvalio i kojima je nadmašivao druge bujidske vezire.

pisivač knjiga, krećući se između Bagdada i Širaza. Najznačajniji događaj koji se dogodio u to vrijeme bilo je namjerno spaljivanje njegovih knjiga 400. godine (1010.), iz ogorčenosti prema onima koji nisu cijenili njihovu vrijednost.⁷ Vjerojatno je da je ovaj intelektualac nakon prilično teškog i burnog života umro 414. (1023.) godine.

2.2. Glavni utjecaji na intelektualno formiranje

Petero intelektualaca najviše je utjecalo na Abu Hajjana. Na prvome je mjestu Abu Sulejman as-Sidžistani (umro 987.), učenik Mattaa ibn Junusa (umro 939.) i Jahjaa ibn 'Adija (umro 965.), novoplatonički filozof, logičar, lingvist, koji je na Tauhidija najviše utjecao u pitanjima književne kritike. Kao bliski pratilac, Tauhidi se poziva na njegova mišljenja u većini svojih knjiga, dok je knjiga *Al-Muqābasāt (Posuđivanja)* gotovo potpuno sastavljena od Abu Sulejmanovih mišljenja. Tauhidijev drugi učitelj bio je Abu Sa'īd as-Sīrafi (umro 979.), dobro upućen u gramatiku, teologiju i druge znanosti. Treća osoba koja je imala veliki utjecaj bio je šafijski pravnik Abu Hamid al-Marvazi (umro 973.). Tauhidi ga je jako cijenio, ostao mu blizak, citirao ga i prepričao njegove priče. U pitanjima jezičnih znanosti glavni utjecaj na Tauhidija imao je 'Ali ibn 'Isa ar-Rummani (umro 994.), mu'tazilitski gramatičar i filozof. Naposljetku, u filozofiji je na njega najviše utjecao Abu Zakarija Jahja ibn 'Adi, jakobitski logičar, novoplatonički filozof i prevoditelj sa sirijskog na arapski.

Na širenje Tauhidijevih znanstvenih vidika utjecala je i profesija prepisivanja, koju je bio prisiljen prihvatiti nazvavši ju „profesijom zle kobi“. Ipak, uz progresivni gubitak vida, nesumnjivo mu je taj posao omogućio pristup glavnim arapskim knjigama njegova doba. Među knjigama koje je prepisivao za Ibn Sa'dana bila je i Džahizova *Kitāb al-Hayawān (Knjiga o životinjama)*.

⁷ Ibrāhīm, *Abū Ḥayyān at-Tawḥīdī*, 58–61.

Tauhidi je bio povezan s brojnim znanstvenim salonima koji su se održavali u njegovo vrijeme, kako u vezirskim palačama tako i izvan njih. Rasprave u tim krugovima obuhvaćale su razne političke, religijske, filozofske, jezične i druge znanosti. Ispreplitanje svih ovih elemenata očito izvor ima u Tauhidijevoj radoznaloj osobnosti, želji da istraži sve kulturne probleme svojeg vremena. Posjedovao je izvanredno pamćenje, što mu je omogućavalo da zapamti što je upio. Rezultat ovoga turbulentnog života jest Tauhidijev plodan opus, od kojeg je do nas dospio samo mali dio, posebno nakon što je u očaju spalio vlastite knjige.

2.3. Tauhidijeva djela

Abu Hajjan at-Tauhidi bio je iznimno plodan autor i u većini se djela pridržavao stila dijaloga i razgovora. Jakut iz Hame navodi osamnaest djela u svojoj enciklopediji *Mu'ğam al-Udabā'* (*Rječnik pisaca*), od kojih su najpoznatija:⁸

Aṣ-Ṣadāqa wa-ṣ-Ṣadiq (*Prijateljstvo i prijatelj*): rasprava o etici i naravi prijateljstva

Al-Muqābasāt (*Posuđivanja*): niz intelektualnih rasprava o raznim temama.

Al-Imtā' wa-l-Mu'ānasa (*Uživanje i društvenost*): zbirka aforizama, anegdota i dijaloga o raznim temama.

Al-Iṣārāt al-Ilāhiyya (*Božanski znakovi*): jedina Tauhidijeva knjiga o sufizmu koja je stigla do nas.

Al-Hawāmil wa-ṣ-Ṣawāmil: dijalog dvojice filozofa, Tauhidija i Miskavejha (umro 421/1030). Sadržava pitanja Tauhidija – *al-Hawāmil* (deve koje pasu, a njihovi ih vlasnici zanemaruju) i Mi-

⁸ Yāqūt al-Ḥamawī, *Mu'ğam al-Udabā'*, 1923–1946.

skavejhove odgovore na njih, koji su *aš-Šawāmil* (životinje koje kontroliraju i okupljaju zalutale deve).

Al-Baṣā'ir wa-d-Daḥā'ir (*Uvidi i blaga*): zbirka filozofskih i etičkih razmišljanja, opsegom najveće Tauhidijevo djelo

Maṭālib al-wazīrayn (*Mane dvojice vezira*): knjiga u kojoj je Abu Hajjan sakupio svoja zapažanja i ono što je čuo o dvojici vezira – Ibnul-'Amidu i Sahibu Ibn 'Abbadu, satirizirajući ih bespoštedno.

3. Etnički i civilizacijski sukobi

U abasidskom društvu četvrtog stoljeća po hidžri (desetog stoljeća) koegzistirale su različite etničke skupine, uključujući Arape, Perzijance, Indijce, Romeje (Bizantske Grke) i druge. Ovo društvo svjedočilo je značajnim etničkim sukobima tijekom umajadskoga i ranoga abasidskog razdoblja, prije svega između Perzijanaca i Arapa.

U ranom abasidskom razdoblju ovaj civilizacijski sukob evoluirao je u tzv. šu'ubijski pokret. Šu'ubija (šu'ubizam) potječe od arapske riječi *šu'ūb* (narodi) koja se pojavljuje u 13. ajetu sure El-Hudžurat, gdje naglašava ravnopravnost svih naroda u islamu, negirajući superiornost Arapa nad nearapima. Ta je ideja dobila povijesnu realizaciju u vidu perzijskoga kulturnog pokreta koji je tijekom 9. i 10. stoljeća proizveo niz djela koja veličaju perzijsku civilizaciju i pisanu kulturu, zagovarajući ideju perzijske civilizacijske superiornosti nad arapskim osvajačima. Pokret je prešao i u ofanzivu, osuđujući barbarstvo i primitivnost arapskog načina života, civilizacije i morala, u usporedbi sa superiornom perzijskom kulturom i etičkim sustavom utjelovljenim u Zaratustri. Pokret je dobivao na snazi, ali se stalno suočavao sa žestokim arapskim političkim i društvenim protivljenjem. Međutim, situacija se promi-

jenila u četvrtom stoljeću, kada su nearapi preuzeli kontrolu nad političkim i društvenim središtima moći.

I Tauhidi u svojim djelima prenosi epizode ovog sukoba kojem je svjedočio, jasno stajući na arapsku stranu. Ibn Sa'dan ga je šeste noći upitao: „Jesu li Arapi superiorniji nearapima ili su nearapi superiorniji Arapima?“⁹ Odgovarajući na to pitanje, Tauhidi potvrđuje postojanje sukoba. On nam govori o Džejhaniju i njegovu napadu na Arape i preferiranju nearapskih naroda u odnosu na njih u knjizi koju je napisao, a na koju su odgovorili Tauhidi, Tauhidijev učitelj Abu Hamid al-Marvazi i Abul-Hasan al-Antaki (umro 986.).

Džejhani je objasnio Božju naklonost prema Perzijancima time što im je podario blagoslove koje je uskratio Arapima, što je, prema njegovom mišljenju, dokaz Božje preferencije za Perzijance nad Arapima. Po Džejhaniju ovo je vidljivo u znanstvenoj vrijednosti Perzijanaca, jer oni imaju Euklidovu knjigu (*Elemente*), Almagest, i knjige o poljoprivredi, medicini i liječenju, što su znanosti koje Arapi ne posjeduju.¹⁰

Tauhidi je iznio svoje mišljenje o ovoj točki, prvo pojasnivši da znanosti o kojima je govorio Džejhani nisu perzijske, već grčke! Zatim je nastavio da su te znanosti ljudske znanosti, koje su Arapi osvojivši druge civilizacije stekli božanskim načinom te sada pripadaju čovječanstvu. „Neka Džejhani zna da sve ovo pripada njima (tj. Arapima) božanskim, a ne ljudskim načinom.“¹¹

U trenutku kad se arapska nacija našla u poziciji da brani sebe i svoju civilizaciju, suočena s cunamijem perzijskoga kulturnog preporoda udruženog s njihovim utjecajem na političke pozicije u zemlji, antička grčka baština mogla je poslužiti u obrani arapske

9 At-Tawhīdī, *Al-Imtā' wa-l-Mu'ānasa*, sv. 1, 70.

10 Ibid, sv. 1, 89.

11 Ibid, sv. 1, 89.

pozicije. Preuzevši i grčku i perzijsku baštinu, Arapi su sad bili spremni da predstaviti ju čovječanstvu.

4.1. Gramatika i logika

Veliki prevoditeljski pokret od sredine osmoga do kasnoga desetog stoljeća doveo je do prevođenja velikog korpusa grčkih tekstova i asimilacije grčke civilizacije u arapski jezik i civilizaciju. Ovo je dovelo do sukoba izvornih arapskih jezičnih znanosti, duboko razvijenih među Arapima, s novoasimiliranim grčkim idejama o jeziku, logici, stilistici i kritici.

U djelu *Al-Imtā' wal-Mu'ānasa* nalazimo jedan primjer ovog sukoba između autentičnoga arapskog i stranoga grčkog, izražen u raspravi između Abu Sa'ida as-Sirafija i Mattaa ibn Junusa al-Kunna'ija, o usporedbi arapske gramatike i grčke logike. Ovu raspravu organizirao je 326. vezir Ibnul-Furat.

Abu Sa'id branio je gramatiku, dok je Matta branio logiku. Prateći raspravu, primjećuje se redosljed i fokus koji su karakterizirali znanstvene argumente, unatoč žaru s kojim je svaka strana zastupala svoje stajalište. Abu Sa'id raspravu je otvorio pitajući Mattaa o značenju logike, na što je Matta odgovorio: „Pod time mislim na instrument govora kojim se ispravan govor razlikuje od neispravnog, a pokvareno značenje od neiskvarenog, poput vage kojom razlikujem prevagu od ostatka i ispravnost od iskrivljenosti.“¹²

Abu Sa'id mu je odgovorio: „Varaš se, jer se ispravan govor od neispravnog razlikuje poznatom strukturom i gramatikom ako govorimo arapski, a iskrivljeno značenje se od ispravnog razlikuje razumom ako istražujemo razumom.“¹³

¹² Ibid, sv. 1, 108.

¹³ Ibid, sv. 1, 108.

Rasprava se nastavila ovim tempom, argument po argument i mišljenje po mišljenje. S vremenom je poprimila etničke dimenzije i postala obranom civilizacijskih temelja. Matta potvrđuje da je prijevod sačuvao grčke znanosti, prenio njihova značenja i bio vjeran istinama,¹⁴ a da su Grci bili „ljudi koji su se bavili mudrošću i potragom za vidljivim i skrivenim aspektima ovog svijeta, i zahvaljujući njihovoj brizi pojavilo se ono što se pojavilo, proširilo se ono što se proširilo, nastalo je što je nastalo od raznih vrsta znanosti i zanata, što nismo pronašli kod drugih!”¹⁵

Što se tiče Abu Sa'ida, on mu odgovara da nije u prirodi prijevođa izraziti značenja s potpunom točnošću, a zatim ga pita: „Kao da kažeš: Nema argumenta osim uma Grka, nema dokaza osim onoga što su oni iznijeli i nema istine osim onoga što su oni iznijeli!”¹⁶

Abu Sa'idova obrana arapske gramatike zapravo je obrana temeljnog stupa arapsko-islamske civilizacije od sveobuhvatnog napada grčkih znanosti, u ovom slučaju logike, kojom su mnogi znanstvenici, posebno teolozi, bili oduševljeni. Logika je temelj sveukupnog znanja i polazište svake valjane spoznaje. Nema ispravnog rasuđivanja bez podloge u logici te je provođenje grčkih logičkih djela nužnost.

4.2. Filozofija i pravo

Još jedan veliki sukob devetog stoljeća bio je onaj grčke filozofije i islamskog prava, a jedan primjer ovog sukoba donosi Tauhidi prilikom rasprave o doktrini Braće čistoće¹⁷ o pomirenju filozofije i prava.

14 Ibid, sv. 1, 111.

15 Ibid, sv. 1, 112.

16 Ibid, sv. 1, 112.

17 *Iḥwān aṣ-Ṣafā'* (Braća čistoće) bili su anonimni sljedbenici ezoteričnog bratstva iz desetog stoljeća, koje je uglavnom bilo smješteno u Basri i Bagdadu. Bratstvo je zauzimalo istaknuto mjesto u povijesti islamske znanosti i filozofije zbog širokog prihvaćanja i asimilacije njihove monumentalne enciklopedije *Rasā'il Iḥwān aṣ-Ṣafā'* (Poslanice Braće čistoće). Ovaj kompendij sadržavao je pedeset i dvije poslanice koje su nudile sinoptička objašnjenja klasičnih znanosti i filozofija tog doba, obrađujući teme iz ma-

Braća čistoće u tom su smislu rekla: „Šerijat je oskrvnut neznanjem i pomiješan s pogrješkama, i ne postoji način da se očisti i pročisti osim filozofijom, jer sadržava i doktrinarnu mudrost i primijenjenu jurisprudenciju.“¹⁸ Dodali su da će se savršenstvo postići usklađivanjem grčke filozofije i arapskog šerijata.

Pokušaj pomirenja filozofije i islamskog prava logički ukazuje na to da su oni, u stvarnosti, sasvim različiti. Braća čistoće nastojala su okončati ovaj sukob zbližavajući ih. Vladari su produbili ovo razilaženje, jer su, kad god bi htjeli progoniti filozofa, optuživali ga za herezu. Abu Sulejman as-Sidžistani preuzeo je na sebe da opovrgne doktrinu Braće čistoće, tvrdeći da je islamsko pravo cjelovito i stoga mu nije potrebna filozofija da bi ga upotpunilo. Po njemu, nijedna od različitih islamskih sekti koje su se pojavile, sa svojim različitim školama mišljenja i doktrinama, nije pribjegla filozofiji. Slično tome, pravnici su se razlikovali prema pitanjima religije, ali joj se nisu obraćali.¹⁹

Abu Sulejman davao je prednost Poslaniku nad filozofom, kako je rekao: „Ukratko, Poslanik je iznad filozofa, a filozof je ispod Poslanika. Filozof mora slijediti Poslanika, ali Poslanik nije obavezan slijediti filozofa, jer je Poslanik poslan, a filozof je poslan njemu.“²⁰

A ako je Abu Sulejman za superiornost šerijat, onda nalazimo Makdisija kako objašnjava superiornost filozofije nad šerijatom, kada kaže: „Šerijat je lijek za bolesne, a filozofija je lijek za zdrave. Dakle, između onoga koji upravlja bolesnima i onoga koji upravlja zdravima postoji jasna razlika i očita stvar, jer je cilj onoga koji upravlja bolesnima dovesti ga do zdravlja, to je ako je lijek učinkovit, priroda prijemčiva, a liječnik iskren. A cilj onoga koji upravlja zdravima je sačuvati zdravlje, a ako sačuva zdravlje, onda je stekao vrline.“²¹

tematike, logike, prirodne filozofije, psihologije, metafizike i teologije, uz moralne i didaktičke basne.

18 At-Tawhīdī, *Al-Imtā' wa-l-Mu'ānasa*, sv. 2, 5.

19 Ibid, sv. 2, 9.

20 Ibid, sv. 2, 10.

21 Ibid, sv. 2, 11.

Makdisijev stav izražava njegovu podršku ovom novom elementu u islamskoj kulturi, dok je Abu Sulejmanov stav obrana šerijata kao autentičnog elementa. U Tauhidiju postoji duboko ukorijenjena želja za pomirenjem razuma i islamskog prava zbog čega nam predstavlja sliku Sokrata isprepletenu sa slikom pobožnog muslimana.

4.3. Grčka znanost

Ova svijetla slika predstavljena je i grčkim znanstvenicima (Ptolomej, Hipokrat, Euklid) i grčkom znanošću. Nalazimo ga kako nas upoznaje s nekima od njihovih knjiga. Na primjer, o Euklidu kaže: „napisao je knjigu koja sadržava mnogo različitih oblika koji ukazuju na stvarnost poznatih i nevidljivih stvari. Ona oštri um, rafinira razumijevanje, usavršava znanje, pročišćava osjetila i potvrđuje vid.“²²

4.4. Etička dimenzija grčke filozofije

Prevođenje knjiga grčke znanosti i filozofije omogućilo je Tauhidiju da postane upoznat s njihovim sadržajem pa nam je mogao predstaviti svijetlu sliku grčkih filozofa i, još važnije, kako su ih pisci u četvrtom (desetom) stoljeću pokušavali oponašati, poput vezira Ibnul-'Amida, koji je tvrdio da je jedan od sljedbenika grčkih filozofa, ali ga Tauhidi distancira od njih, rekavši: „Čudo je s jedne strane škrtost i podlost ovog čovjeka, a s druge njegovo filozofiranje i njegovo često spominjanje Platona, Sokrata i Aristotela i njegova ljubav prema njima, unatoč njegovu znanju da su ljudi govorili o etici i njezinim granicama, i razjašnjavali njezine tajne, i razlikovali njezine mane i objašnjavali njezine vrline, i... i postizanje najveće sreće odbacivanjem malobrojnih i mnogih želja i činjenjem dobra ljudima i neljudima bez zahvalnosti ili agresije ili traženja nagrade ili pohvale.“²³

22 At-Tawḥīdī, *Al-Handasa wa-z-Zandaqa*, objavljeno u *At-Taqāfa as-Sūriyya* 4 (1933), 43.

23 At-Tawḥīdī, *Maṭālib al-wazīrayn*, 215.

U ovome prema Tauhidiju leži temeljna razlika između Ibnul-‘Amida i ovih filozofa. Ibnul-‘Amid je tvrdio da je mudar, dok su njegova djela bila obilježena podlošću i škrtošću, a kod grčkih filozofa nalazimo sklad između njihovih djela i njihovih mudrih riječi. Oni nisu samo zagovarali dobar moral već su ga utjelovljivali u svojem ponašanju, a njihova je zasluga dokazana u vođenju ljudi putem sreće, koji leži u odupiranju željama i činjenju dobra ljudima bez nanošenja štete ili uvrede. Etička dimenzija grčke filozofije koju je Ibnul-‘Amid toliko volio čitati nije prodrla u njega, na štetu njega samoga te filozofa i književnika kojima je bio patron.

U djelu *Aṣ-Ṣadāqa wa-ṣ-Ṣadiq (Prijateljstvo i prijatelj)* jedan od prevoditelja, Ibn Zur‘a,²⁴ divi se grčkim filozofima (Aristotel, Platon, Sokrat, Hipokrat) do te mjere da ih spominje na pijančevanjima kojima prisustvuje Tauhidi, što ovaj ne odobrava, rekavši: „Pijanke se gnušaju ovih ljudi, a oni su iznad pijančevanja.“ Zatim se obraća Ibn Zur‘i: „O spavaču, o nepažljivi, o nemarni, gdje si ti u odnosu na ove drevne mudrace? Jesi li očaran njihovim životima? Jesi li u istoj situaciji kao i oni? Samo svojim jezikom prisvajaš njihova uvjerenja i svojim riječima posuđuješ njihova imena, ali kada istina dođe, bit ćeš na obali i igrati se s pijeskom.“²⁵

Grčka je filozofija po Tauhidiju otvorena čovjeku bez obzira na njegovo etničko podrijetlo, jer svako društvo teži moralu i kontroli razuma nad željama. Diogenu, koji je bio Grk, postavljeno je pitanje: „Je li bolje kraljevstvo Rimljana ili Perzijanaca?“ Odgovorio je: „Koje god od njih ima veću kontrolu nad svojim željama.“²⁶ Primjeri koje treba slijediti su i grčki kraljevi, posebno Aleksandar, čiji je visoki moral vidljiv čak i u ophođenju s neprijateljima, koje odbija

24 Abu ‘Ali ‘Isa ibn Ishak ibn Zur‘a (umro 1008.) bio je bagdadski liječnik i filozof rođen u sirijskoj jakobitskoj obitelji. Bio je učenik Jahje ibn Adija, a preveo je nekoliko djela sa sirijskog na arapski, među kojima i Aristotelovu *Historia animalium* te Proklov komentar Platonova *Fedona*, kao i komentar Nikole Damaščanskog *O Aristotelovoj filozofiji*.

25 At-Tawḥīdī, *Aṣ-Ṣadāqa wa-ṣ-Ṣadiq*, 76.

26 At-Tawḥīdī, *Al-Baṣā‘ir wa-d-Daḥā‘ir*, sv. 1, 198.

napasti noću, objašnjavajući da nije običaj da kralj krađe pobjedu. Uz taj moral, primijetili smo njegovu mudrost i hrabrost, jer kada ga je jedan od njegovih ljudi upozorio na veliki broj vojnika perzijskog kralja Darija, on je odgovorio: „Čak i ako je ovaca mnogo, ponižava ih jedan vuk.“²⁷

4.5. Asketizam

U svojoj knjizi *Al-Bašā'ir wa-d-Daḥā'ir (Uvidi i blaga)* Tauhidi prepričava događaj o Sokratu (zapravo poznata anegdota između Diogena i Aleksandra koju pronalazimo kod Plutarha i Diogena Laertija): Sokrat je izlagao svoje tijelo suncu kada mu je kralj prišao i upitao: „Sokrate, što te spriječilo da dođeš k nama?“ Sokrat je odgovorio: „Zauzet sam, kralju, onim što održava život.“ Kralj je rekao: „Da si došao k nama, opskrbili bismo te.“ Sokrat je na to odgovorio: „Da si znao da to mogu pronaći, bio bi dužan to učiniti, baš kao što sam i ja dužan to učiniti.“ Kralj je tada upitao: „Što ti treba?“ Sokrat je odgovorio: „Moja je potreba da makneš svoju sjenu s mene, jer si mi zaklonio sunce.“ Stoga je kralj naredio da mu se da fina haljina od brokata i drugih materijala te zlato. Sokrat mu je rekao: „Obećao si ono što održava život, a ponudio si blaženstvo mrtvih. Sokratu nije potrebno kamenje zemlje, usahla vegetacija ili slina crva; sve što Sokratu treba nosi sa sobom kamo god da ide.“ Šaljivdžija u pratnji kralja reče: „Lišio si se užitaka ovoga svijeta, o čovječe!“ Sokrat reče: „A koji su to užitci ovoga svijeta?“ Šaljivdžija odgovori: „Jesti meso, piti vino, imati spolne odnose i odijevati se.“ Sokrat na to reče: „Nije čudno da su to užitci ovoga svijeta za onoga tko je zadovoljan time da u sebi nalikuje crvu, da svoj želudac pretvori u groblje za životinje i da preferira izgradnju prolaznog nad vječnim.“²⁸

27 Ibid, sv. 1, 83.

28 Ibid, sv. 3, 99.

Prateći ovu priču, osjeća se slika askete, onoga tko je blizak duhu i načelima islama (vjerovanje u zagrobni život i njegovo davanje prednosti onom svijetu, kao i suzdržavanje od alkohola). Stoga se okreće onome što jača dušu i distancira se od tjelesnih užitaka. Zanima ga zagrobni život pa odbacuje kraljeve darove i traži ono što hrani njegovo najdublje biće u smislu duhovnosti. Duh humora i satire prožima ovu priču, jer Sokrat želi da kralj ode i pomakne svoju sjenu kako bi ga sunce moglo dosegnuti. Kraljeva prisutnost sprječava sunčevu svjetlost i znanje da dopru do njega tako utjelovljujući asketizam odricanja od kraljevih posjeda i želju za onim što je kod Boga.

Tauhidi je bio duboki čitatelj grčkih knjiga, koji se ne zadovoljava samo njihovim opisivanjem, već ističući njihov utjecaj na primatelja. On promatra odraz znanja koje njihove knjige pružaju na um i osjetila. Zanimao se za ukrašavanje svojih knjiga njihovom mudročću, koju naziva draguljima, i vidi potrebu prikupljanja svake koristi koja iz njih dolazi, jer to povećava nečiju ljepotu i znanje. Tauhidijeve knjige, posebno *Al-Baṣā'ir wa-d-Daḥā'ir*, sadržavaju stotine citata Platona, Aristotela, a onda i drugih grčkih filozofa. „Zato uzmite od njih i od drugih svaku lijepu i divnu stvar. Neka vam Bog učini korist znanjem i prosvijetli vas uputom.“²⁹ Ovaj intelektualac stoga ne traži od Grka samo osobnu korist; radije potiče druge da prihvate grčku filozofiju i da njezine pouke primijene u vlastitim životima.

5. Zaključak

U četvrtom (desetom) stoljeću abasidska civilizacija proživljavala je unutarnju krizu predstavljenu opadanjem dominacije arapskoga vladajućeg sloja koji je ubrzano gubio poluge vlasti pred perzijskom administracijom i turskim vojnim kadrom. Nearapske

²⁹ Ibid, sv. 3, 181.

kulture sada su osjetile da je došao njihov trenutak. Najjači odgovor došao je od Perzijanaca u vidu šu'ubijskog pokreta. Usporedno traje i drugi proces – veliki prevoditeljski pokret tijekom kojeg je velik korpus nearapske pisane kulture preveden na arapski, na prvom mjestu grčka znanost i filozofija. Tako je arapsko-islamska kultura postala univerzalna kultura, ujedinjujući različite nacije i civilizacije pod svojom zastavom. U ovom svijetu djeluje i Abu Hajjan at-Tauhidi, kao čovjek iznimno širokih horizonata.

Kao odgovor na šu'ubizam, Tauhidi tvrdi da je mudrost podijeljena među narodima, tako da je svaki primio dio nje, jer ju nijedan narod ne može posjedovati isključujući druge. „Tko god poriče elokvenciju Arapa, njihovo majstorstvo u svakom području i njihovu jezičnu posebnost, umišljen je. Tko god poriče grčki napredak u evociranju značenja iz njihovih izvora, uspostavljanju svih industrija i istraživanju viših i srednjih sfera, upada u zamku. Tko god odbacuje perzijsku superiornost u njihovoj politici, administraciji i pravilnom upravljanju elitom i javnošću, s njihovim pravima i obvezama, tvrdoglav je. Jer nema osobe, ma koliko niske ili prezrene, koja ne posjeduje skrivenu tajnu koju nitko drugi ne dijeli.“³⁰

Ipak, iako kod Tauhidija nalazimo poziv na dijalog među civilizacijama, među svim kulturama ona antičkih Grka zauzima posebno mjesto. Ne samo po znanju, teorijskom i praktičnom, do kojega je došla nego i po etičkim principima po kojima su Grci, ili barem filozofi među njima, živjeli i djelovali. Ljudi ne mogu živjeti u izolaciji. Ljudska interakcija uzdiže život. Uključivanje u dijalog s drugima postaje izvor mudrosti, što vodi do osobnog obogaćivanja. Nije slučajno *Al-Imtā' wa-l-Mu'ānasa* napisano u formi dijaloga. U tome je veličina baštine Grka i relevantniji su danas nego ikad prije.

30 At-Tawḥīdī, *Al-Imtā' wa-l-Mu'ānasa*, sv. 1, 212–213.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

- At-Tawḥīdī, *Al-Baṣā'ir wa-d-Daḥā'ir* (ur. Widad al-Qāḍi). Bejrut, 1988.
- At-Tawḥīdī, *Al-Handasa wa-z-Zandaqa. At-Taqāfa as-Sūriyya* 4 (1933)
- At-Tawḥīdī, *Al-Imtā' wa-l-Mu'ānasa* (ur. Aḥmad Amīn i Aḥmad az-Zayn). Bejrut.
- At-Tawḥīdī, *Aṣ-Ṣadāqa wa-ṣ-Ṣadiq* (ur. Ibrāhīm al-Kilānī). Bejrut-Damask, 1998.
- At-Tawḥīdī, *Maṭālib al-wazīrayn* (ur. Ibrāhīm al-Kilānī). Damask, 1961.
- Yāqūt al-Ḥamawī, *Mu'ğam al-Udabā'* (ur. Iḥsān 'Abbās). Bejrut, 1993.

Literatura

- Ḥammādī, Muḥammad al-Ḥabīb. *At-Tawḥīdī wa-qirā'a ġadida fi 'l-Imtā' wa-l-Mu'ānasa*. Tunis, 1978.
- Ibrāhīm, Zakariyyā. *Abū Ḥayyān at-Tawḥīdī: adīb al-falāsifa wa-faylasūf al-udabā'*. Kairo, 1995.

Bakanał, 1893. Mato Celestin Medović